

JOURNAL OF RESEARCH
IN EDUCATION AND SOCIETY
EĞİTİM VE TOPLUM
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ISSN: 2458 - 9624 (Online)

Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES, 5(2), 46-65, 2018

1931-1977 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE OKUTULAN TARİH DERS KİTAPLARINDA HZ. MUHAMMED ANLATISI*

THE NARRATIVE OF THE PROPHET MUHAMMAD IN THE HISTORY COURSE BOOKS USED BETWEEN THE YEARS 1931-1977 IN TURKEY

Yusuf Ziya AKTAŞ¹ ve Uğur ÜNAL²

¹ Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye. e-posta: yusufziya140@gmail.com

² T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye. e-posta: ugurberra@gmail.com

Gönderim Tarihi: 02.05.2018

Düzeltilme Tarihi: 05.07.2018

Kabul Tarihi: 13.07.2018

Öz

Bu araştırmanın amacı, Tarih ders kitaplarında Hz. Muhammed anlatısını detaylı biçimde analiz edebilmektir. Çalışmada nitel yaklaşım kapsamında döküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın veri kaynağını, Cumhuriyet Döneminde 1931-1977 yılları arasında tarih derslerinde okutulan tarih ders kitaplarının ilgili bölümleri oluşturmaktadır. Çalışmada toplanan veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Bahsi geçen ders kitaplarındaki sunum, içerik, dil ve üslup, pedagojik düzeye uygunluk açısından tartışılmıştır. Yapılan analizlerin sonucunda, tarih ders kitaplarında Hz. Muhammed anlatısının, dönemin tarihsel ve siyasi şartlarından etkilendiği saptanmıştır. Erken dönem ders kitaplarında, ideolojik bir dil kullanıldığı ve buna bağlı olarak bilimsellikten uzaklaşıldığı gözlenirken, 1950 sonrası okutulan ders kitaplarında daha düzeyli ve bilimsel bir dil kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam tarihi, Hz. Muhammed, Tarih ders kitapları

Abstract

The purpose of this research is to analyze the narrative of Muhammad in history course books in depth. The document analysis method, within the qualitative approach approach, was used in the study. The data source of the research consisted of the relevant sections of the history course books, used between the years 1931-1977, in the Republican Period. The collected data were analyzed with the content analysis technique. The presentation, content, language, and style of the relevant course books were discussed in terms of their appropriateness for the pedagogical level. As a result of the analyses, it was found that the narrative of the Prophet Muhammad was affected by the historical and

*Bu çalışma, Yusuf Ziya Aktaş tarafından Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde Prof. Dr. Uğur Ünal danışmanlığında yürütülen “Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında İslam Tarihi Konularının Öğretimi 1931-1977” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Atf için Künye Bilgisi: Aktaş, Y.Z. & Ünal, U. (2018). 1931-1977 yılları arasında Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarında Hz. Muhammed anlatısı. *JRES, 5(2)*, 46-65.

political conditions of the period. In addition, it was observed that an ideological language was used in the course books taught in the early period, therefore they deviated from the scientific attitude. However, it was seen that a more scientific and convenient language was used in the course books used after 1950.

Keywords: Islamic history, The Prophet Muhammad, History course books

Giriş

Ders kitapları, öğrencinin gelişim özelliklerine ve bilgi seviyesine uygun olarak bilişsel ve duyuşsal becerilerle donatılmış metinlerden oluşan, öğretim programlarının ilkeleri doğrultusunda hazırlanan ve içerdiği bilgileri öğrenciye sunan bir öğrenme ve öğretme materyalidir. Öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olan ders kitapları, öğretim programlarında yer alan kazanımların gerçekleştirilmesini sağlayan, öğretmen ve öğrencilerin en sık kullandığı araçlardır. Önceden tasarlanan bilgileri plânlı ve düzenli bir biçimde açıklayan ve dersin hedefleri doğrultusunda öğrenciyi yönlendiren ve yetiştiren temel bilgi kaynağıdır (Şahin, 2011, s. 2).

Tarih ders kitapları, okutuldukları toplumun politik tercih ve değerlerini yansıtmalarının yanında bu materyaller, bir yandan farklı toplumlara ait önemli ve seçilmiş tarihsel bilgiyi sunarken, diğer yandan da öğrencilere hâkim kimlik anlayışını aktarmayı ve onları sosyalleştirmeyi de hedeflemektedir. Başka bir deyişle tarih ders kitapları, iktidarlarca hazırlanan tarih öğretim programları ışığında, öğrencilerin değer, inanç, kişilik ve hayata bakış açılarının şekillenmesinde anahtar rol oynayan materyaller olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Demircioğlu, 2013, s.120).

Genç kuşaklara toplumsal değerleri ve kültürel birikimi aktarmanın önemli bir aracı olarak görülen tarih ders kitaplarının yazımında bu amaç belirleyici olmaktadır. Bu noktadan hareket eden ders kitabı yazarları, tarihi yanlı anlatmaktan çekinmemekte, bu durum tarih ders kitaplarının nesnellliğini tartışmaya açmakta; konuları anlatış biçimi, konulara verilen önem ve ağırlık, konuların içine yedirilerek sunulan ideolojik, sosyo-kültürel renkler tarih ders kitabının şeffaf olması gereken rengini oldukça bulanık hâle getirmektedir (Hayta & Karabağ, 2003).

Cumhuriyet sonrası benimsenen yeni eğitim felsefesi diğer alanlarda olduğu gibi tarih ders kitaplarında da etkisini göstermiştir. Ders kitapları hangi dönemde hazırlanmış ise o döneme ait düşüncelerin etkisini taşırlar. Örneğin Cumhuriyetin kuruluş döneminde hazırlanmış olan ders kitapları, ulus devlet bilincinin oluşturulmasına yönelik söylemlerden oluşur. Bu dönemde yazılan ders kitaplarının içeriği Osmanlı ve İslam tarihinin geri planda bırakılıp köklerin Orta

Asya'ya kadar uzatılması, Avrupa'da yaygın bir başvuru kaynağı olan antropolojik ve dilbilimsel yaklaşımların esas alınması, Türklüğe sıkça vurgu yapılması, kitap hazırlanırken Fransız kaynaklarının etkisinden çıkıp kendi kaynaklarımızdan tarihi anlatma yoluna gidilmesi şeklinde hazırlanmıştır (Safran, 2008, s. 16).

Dünya üzerinde bir milyarı aşkın mensubu bulanan İslam dininin tarihinin ve Peygamberinin hayatının aktarılması da hiç şüphesiz ki büyük önem teşkil etmektedir. Ülkemiz nüfusunun %99'unun Müslüman olması bu önemi daha da artırmaktadır. Sosyolojik olarak İslam tarihi incelemelerini diğer tarih incelemelerinden ayıran en önemli husus, bunun bir din ve inanç tarihi olmasıdır. Bu nedenle, İslamiyet'in doğuşundan günümüze dek gelen olayları doğru şekilde okumak, analiz etmek ve tarih biliminin metodolojisi içerisinde yorumlayarak doğru sonuçlara ulaşmak önemlidir. Zira ulaşılan sonuçları gelecek nesillere sağlıklı ve sistemli bir biçimde aktarmak İslam tarihinin esas amacıdır. Bu amaca ulaşmada en önemli faktörlerden birisi de kaynak olarak kullanılan ders kitaplarıdır. Öğrencilerin zihninde oluşacak olan Hz. Muhammed tasavvuru hâlâ eğitim sistemimizin en güçlü aracı olan ders kitapları marifetiyle yapılmaktadır. Bu açıdan Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Hz. Muhammed anlatısının tarih ders kitaplarında ne şekilde aktarıldığını analiz etmek, günümüze ve geleceğe de yol göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Türkiye'de 1931-1977 yılları arasında ortaokul ve liselerde okutulan tarih ders kitaplarında anlatılan Hz. Muhammed'in tarihsel bir kişilik olarak ne şekilde tasavvur edildiğini, metinsel unsurların içeriği, kullanılan dil ve üslup, bilimsellik, pedagojik düzeye uygunluk gibi ölçütler açısından incelemektir.

Yöntem

Tümevarım yöntemini esas alan, olgu ve olayları kendi doğal ortamları içerisinde gözlem, görüşme ve doküman inceleme gibi veri toplama araçlarıyla betimlemeye ve katılımcıların bakış açılarını yansıtmaya çalışan araştırma türüne nitel araştırma denir (Yıldırım & Şimşek, 2011). Araştırmada tarihsel araştırma yöntemi ve tarama yöntemi bir arada kullanılmıştır. "Tarihsel araştırmalar, dönemin dokümanları dikkatlice okunarak ya da o zamanlarda yaşamış kişilerle görüşmeler yapılarak gerçekleştirilir" (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2008, s. 17).

Araştırmada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir: (1) dokümanlara ulaşma, (2) orijinalliğini kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) veriyi analiz etme ve (5) veriyi kullanma (Forster, 1995).

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen konuyla ilgili yazılı materyallerin incelenmesini kapsamaktadır. Özellikle eğitimle ilgili araştırmalarda veri kaynağı olarak ders kitapları, müfredat programları ve çeşitli yazışmalar kullanılmaktadır. Araştırmanın modeli olarak belirlediğimiz nitel araştırmalarda dokümanlar oldukça etkili veri kaynakları olarak karşımıza çıkmakta ve geniş zaman dilimine yayılmış bir konuya ilişkin örneklem büyütülmesine imkân sağlamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Bu bağlamda 1931 ile 1977 yılları arasında ortaokul ve liselerde okutulan tarih ders kitapları üzerinde yapılan ayrıntılı okumalarla Hz. Muhammed anlatıları incelenmiş ve ardından veriler analiz edilmiştir. Toplamda 11 adet ders kitabı incelenmiş bunların 5'i ortaokul 6'sı lise düzeyinde okutulmuş ders kitaplarıdır. Bu kitaplar hem liselerin hem de ortaokulların ikinci sınıf düzeyinde okutulmuştur. 1931 yılında basılan "Tarih 2 Orta Zamanlar" 340 sayfa, 1940 yılında basılan "Orta Okul İçin Tarih 2" 165 sayfa, 1942 yılında basılan "Ortaçağ Tarihi" 139 sayfa, 1952 yılında basılan "Ortaçağ Tarihi" 240 sayfa, 1954 yılında basılan "Ortaokullar İçin Tarih 2" 134 sayfa, 1958 yılında basılan "Tarih Ortaokul 2" 187 sayfa, 1961 yılında basılan "Tarih Lise 2" 158 sayfa, 1967 yılında basılan "Ortaokullar İçin Tarih 2" 159 sayfa, 1969 yılında basılan "Tarih Lise 2" 296 sayfa, 1977 yılında basılan "Tarih Lise 2" ise 215 sayfadan oluşmaktadır. Araştırılan dönemde okutulan tarih ders kitapları, Talim ve Terbiye Kurulu Yayın İşleri Dairesi Başkanlığı Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve sahaflardan temin edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelemesi kullanılmıştır. İncelenen ders kitaplarındaki veriler tek tek oluşturulan kategorilere göre tasnif edilmiş ve verilerin çözümlenmesinde nitel içerik analizinin aşamaları kullanılmıştır. Nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilir: verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması.(Yıldırım & Şimşek, 2011). Nitel içerik analizi araştırma verilerini sistematik olarak böler ve aşamalı bir şekilde inceler. Analizin

boyutları ise materyalin çeşitli kategoriler hâline getirilmesi yoluyla önceden belirlenir. Kategoriler tanımlandıktan sonra veriler gözden geçirilir ve var olan kategori listesine uygun bir terim, cümle ya da paragraf bulunduğu eklenir (Mayring, 2011, s. 117-119). Bu analizin temel amacı bir araştırmada yer alan oldukça karmaşık metinlerdeki ünitelerin azaltılarak anlaşılır kategoriler hâline getirilmesidir. Böylece araştırmacı tarafından tam manasıyla incelenemeyecek veriler anlamlı bir hale büründürülür ve yorumlama yeteneği artırılır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu & Yıldırım, 2005, s. 258-262).

Bulgular ve Yorum

Tablo 1.

Yıllara Göre İncelenen Tarih Ders Kitapları

Kitabın Adı	Yazar Adı	Yılı	Yayın Evi	Yayın Yeri	Konuyu İçeren Sayfa Sayısı
Türk Tarihi'nin Ana Hatları Tarih 2	Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti	1931	Devlet Matbaası	İstanbul	31
Orta Okul İçin Tarih 2	Ali Haydar Taner	1940	Maarif Matbası	İstanbul	9
Ortaçağ Tarihi	A.M.Cansel- C.Baysun-E.Z. Karal	1942	Maarif Vekâleti	Ankara	4
Ortaçağ Tarihi	E.İnal-N. Ormancı	1952	Ders Kitapları LTD. ŞTİ.	İstanbul	8
Ortaokullar için Tarih 2	Faik Reşit Unat Kamil Su	1954	Kanaat Yayınları	İstanbul	5
Tarih Ortaokul 2	Hilmi Oran	1958	Remzi Kitapevi	İstanbul	10
Tarih Lise 2	Niyazi Akşit-Emin Oktay	1961	Milli Eğitim Basımevi	İstanbul	5
Testli ve Atlaslı tarih Ortaokul 2	Himmet Akın M. Çağatay Uluçay	1966	İnkılap ve Aka Kitapevi	İstanbul	8
Orta Okullar İçin Tarih 2	Niyazi Akşit	1967	Ders Kitapları Anonim Şirketi	İstanbul	7
Tarih Lise 2	Emin Oktay	1969	Atlas Yayınevi	İstanbul	11
Tarih Lise 2	İ.Kafesoğlu- A. Deliorman	1977	Meb Devlet Kitapları	Ankara	12

Türk Tarihinin Ana Hatları Tarih 2 (1931)

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarihi Tetkik Heyeti [TTTH]) tarafından hazırlanan dört ciltlik eserin ikinci cildir. Kitabın hazırlanmasında başlıca emeği geçenler; M. Tevfik Bey, Samih Rifat Bey, Akçuraoğlu Yusuf Bey, Reşit Galip Bey, Hasan Cemil Bey, Afet Hanımefendi, Baki Bey, İsmail Hakkı Bey, Reşit Saffet Bey, Sadri Maksudi Bey, Şemseddin Bey, Şemsi Bey ve Yusuf Ziya Bey'dir. İslam tarihi ile alakalı bölümün Şemseddin Günaltay'a ait olduğu bilinmektedir. Tarih 2 Orta zamanlar adlı eser, Hz. Peygamberin hayatına, İslam Tarihi konuları içinde "Muhammed ve Hayatı", başlığıyla yer vermiştir. Kitabın 79. sayfasından itibaren İslam tarihi konularına yer verilmiş 105 sayfa boyunca İslam tarihi anlatılmıştır. Bu bölümün 25 sayfalık kısmında Hz. Muhammed'in hayatına yer verilmiştir. Konuya ait diğer bölümler ise "Muhammed'in Daveti, Kuran ve Vahiy, Muhammed'in Belli Başlı Seferleri, Veda Haccı ve Muhammed'in Ölümü" başlıklarıyla anlatılmıştır. Kitabın içeriğinde şu bilgilere yer verilmiştir; "*Muhammed 570 tarihinde dünyaya gelmiştir*" (TTTH, 1931c, s.89) Hz. Peygamberden bahsedilirken herhangi bir saygı ve tazim ifadesine yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin miladi 571 olarak bilinen veladet tarihi kitapta 570 olarak verilmiştir. "*Muhammed'in çocukluğuna ve gençliğine ait bilgilere sonradan katılmış çok uydurma şeyler vardır; onun vatandaşlarını dine davete başladıktan sonraki hayatı daha çok bilinmektedir.*" (TTTH, 1931c, s.89) ifadeleriyle Hz. Peygamberin yaşamına dair bilgiler itibarsızlaştırılmıştır. İfadelerde yer verilen "vatandaşları" ifadesi tarihi kavramları dönemin güncel kavramlarıyla açıklamaya örnek teşkil eden anakronik bir söylemdir. Yazarın, Hz. Peygamberi anlatırken kullandığı olumsuz tutum konunun genelinde hissedilmektedir. "*Kırk yaşına geldiği zaman peygamberliğini ilan ve vatandaşlarını, kendinin bulduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı.*" (TTTH, 1931c, s.89) Bu ifadelerde Hz. Peygamberin, İslam dinini kendisinin icat ettiği ve doğruluğuna yalnızca şahsi olarak kanaat getirdiği, tıpkı Taoizm ve Konfüçyanizm gibi şahıslara ait bir ahlaki öğreti sistemi, ilahi olmayan bir beşerî düşünce sistemi geliştirdiği anlatılmak istenmiştir. İslamiyet'in Allah'tan gelen hak ve gerçek bir din olmaktan çok insani fikre dayalı bir ahlaki öğretiler bütünü olduğu söylenmiştir. Bunun altında yatan sebepler önemlidir, zira öğrencilere verilen din algısı ve din mesajının, dönemin hâkim felsefi anlayışları olan materyalist, pozitivist düşünceden etkilendiği düşünülmektedir. Seküler toplumun inşası için ders kitaplarında bu türlü din karşıtı ifadelerle yer vermekten kaçınılmadığı gözlenmiştir. Hicret bahsinde geçen, "*Muhammed de Mekke'den kalkıp Medine'ye kaçtı buna hicret denildi*" (TTTH, 1931c, s.93) ifadelerinde yazar, Hz. Peygamberin hicretini de kaçmak olarak isimlendirmiştir. Oysa "hicret" kavramı İslam tarihi

açısından, sonuçları itibariyle çok önemli bir hadisedir. İslam devletinin ve medeniyetinin doğuşu sayılan hicret, Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar için tarihin ve takvimin başlangıcı olarak kullanılmıştır. “*Muhammed'in koyduğu esasların toplu olduğu kitaba Kur'an denir. Bu esasları içeren cümlelere ayet, ayetlerden meydana gelen parçalara da sure derler. İslam rivayetlerinde bu ayetlerin Muhammed'e Cebrail adında bir melek aracılığıyla Allah tarafından vahiy, yani ilham edildiği kabul olunur.*” (TTTH, 1931c, s.90) denilerek dinin esaslarının Allah tarafından değil Hz. Muhammed'in kendisi tarafından konulduğu yani aslında O'nun vahiy alan bir peygamber olmadığı sadece ona inanan insanların böyle sandığı, Onun bu esasları vahiy olarak kabul ettiği ve böyle inandığı söylenmiştir. Ayrıca yazarın bu esasların toplu olduğu kitaba Kur'an denir tanımını yapmış olması “vahiy” kavramının net olarak anlaşılmasından ileri gelmektedir. Yazar Hz. Peygamber Döneminde mevcut bir kitabın olmadığı, vahyin peyderpey indirildiği Hz. Ebubekir Dönemine kadar bir kitap hâlinde olmayıp hıfz edilerek zihinlerde korunduğu bilgisini göz ardı etmiş olmalıdır. “*Bu esasları içeren cümlelere ayet, ayetlerden meydana gelen parçalara da sure derler.*” (TTTH, 1931c, s.91) şeklindeki ifadenin de terminolojik olarak düzeltmeye muhtaç olduğu söylenebilir zira Ayet, sonu ve başı belli olan, uzun veya kısa, bir harf veya birkaç kelime veya cümleden oluşan Allah'ın sözlerine denir (Altuntaş & Şahin, 2008).

Muhammed birdenbire Allah'ın Resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır. O, Arapların ahlak ve adetlerinin pek fena ve pek iptidai ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bunları ıslah için tenha yerlere çekilerek senelerce düşünmüş ve yıllarca tefekkürden sora kendisinde vahiy ve ilham fikri doğmuştur. Vahiy, ilham fikri Muhammed'den evvel de Araplarca meçhul değildi. Bütün iptidai kavimler gibi, Araplar da şairlerin, akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinlerdi. Bu nevi itikatler Arabistan'da her zaman o kadar canlı ve derin olmuştur ki Muhammed dahi cinlerin vücuduna samimi olarak inanmıştır. O, hakikaten cinlerin şairlere şiiir ilham ettiğine kani idi. Muhammedin Musa, İsa, dinlerine dair öğrendikleri de kendisinde bu itikadı kuvvetlendirmiştir. Bu peygamberler de melekler vasıtası ile ilham aldıklarını söylemişlerdi (TTTH, 1931c, s.91).

Hz. Peygamberin nübüvvetinin aniden ortaya çıkmadığı, uzun yıllar boyunca üzerine düşünülmüş planlı bir eylem olduğundan bahsedilmiştir. Yani nübüvvetin ilahi bir kaynağa dayanmadığı Hz. Peygamberin zihin dünyasında oluşan beşer kaynaklı bir fikir ve ilham olduğu anlatılmıştır. Metafizik kavramlara inanma kültürünün ilkel toplumlara ait bir düşünme tarzı olduğunu vurgulayan yazar, Hz. Peygamber'in de tıpkı yaşadığı toplum gibi cinlerin varlığına ve şairlere ilham ettiğine inanması dolayısıyla tenkit etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisinden önceki dinlere dair öğrendiklerinin, onun ortaya attığı bu yeni fikirlere alt yapı hazırladığı belirtilmiştir. “*Muhammed başlangıçta herhalde şiddetli bir heyecana maruz oldu.*

Bir takım dini endişeler ve vicdani düşüncelerle samimi surette üzüldü. Muhammed namuskâr ve çıkar fikrinden arınmış olarak ortaya atıldı. Onun gayesi, çevresinin ahlakını, dinini ve toplumsal hayatını iyileştirmektir” (TTTH, 1931c, s.91). Bu bölümde ise Hz. Peygamberin nübüvvet iddiasının aslında onun iyi niyetinden kaynaklı olduğu ve çevresini kurtarma isteği ile olduğu öğrencilere anlatılmak istenmiştir. *“Muhammed uzun bir devirdeki tefekkürlerin mahsulü olan ayetleri lüzum ve ihtiyaçlara göre takrir ediyordu. Bununla beraber kendisini tahrik eden kuvvetin tabiat fevkinde bir mevcudiyet olduğuna samimi surette kani idi. Muhammedi harekete geçiren ilk amil bu samimi heyecanlar olmuştur.”* (TTTH, 1931c, s.92) Bu ifadelerle Hz. Peygamberin bir kasıttan öte samimi duyguları sebebiyle bir yanılgı içinde olduğu bildirilmiştir. Bu sayede öğrencilerin zihninde İslam peygamberi itham edilmek yerine samimiyetinden dolayı yanılmış bir kimse olarak kalacaktır. *“Muhammed başlangıçta doğaçtan dini hitabette bulunan bir vaiz oldu. Vaizlikten nebi’liğe nebilikten sonunda Allah’ın Resulü haline geçti. Sonunda dünya çapında bir dinin kurucusu oldu.”* (TTTH, 1931c, s.91) şeklindeki ifadeler ile Hz. Peygambere bir vaiz benzetmesi yapılmakta ve hiyerarşik olarak vaizlikten nebiliğe ve oradan da Allah’ın Resulü olmaya yükseldiği, ilahi değil beşeri kaynaklı olan bir dinin dünyevi rütbelerini oluşturarak, bu rütbeleri sırasıyla aşan bir kurucu olduğu tekrar vurgulanmıştır. Kuran-ı Kerim ile ilgili bahiste birtakım yanlış bilgilere yer verildiği de şu cümlelerde gözlenebilmektedir.

Kuranın düzenlenmesinde yalnız surelerin uzunluğu ve kısalığı göz önünde tutularak uzun sureler baş tarafa, kısaları en sonuna konulmuştur. Başlangıç olduğundan yalnız Fatiha suresi bunun dışında tutulmuştur. Medine’de söylenen ayetler ise içerik itibarıyla daha ciddi olmakla beraber edebiyat açısından Mekke devri ayetleri aşağıdadır (TTTH, 1931c, s.92).

Bu ifadelerle Mekke ve Medine Dönemi ayetleri arasında bir kıyaslamaya gidilmiş, “ciddi ve aşağıda” gibi tasnifler yapılmış, ayetlerin ilahi değil beşerî kaynaklı olduğu tekrar vurgulanmıştır.

Muhammedi ve onun nasıl bir din müessisi ve dini bir devlet reisi olduğunu anlayabilmek için onun bilhassa askeri faaliyetlerini tetkik etmek lazımdır. Aksi takdirde Muhammedi, her şeyi bir melekten alan ve aynen muhitine tebliğ eden ümmi, cahil, hissiz hareketsiz bir put derekesine indirmek hatasından kurtulmak mümkün olmaz. Hâlbuki Muhammed denilen şahsiyet bizatihi mütehasıs, müteşebbis ve muasırlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispat etmiş bir varlıktı (TTTH, 1931c, s.93).

İslamiyet’in büyük gelişimini ve Hz. Peygamberin üstün başarılarını anlamlandırmaya çalışan yazar bunu Hz. Peygamberin askeri dehasına, zekâ ve kabiliyetlerine hamlederek yapmıştır. Hz. Peygamberin savaşları 18 sayfa boyunca detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Bedir, Uhud,

Hendek, Hayber ve Mekke'nin Zaptı, Huneyn savaşı, Taif Kuşatması, Tebük Seferi başlıklarıyla anlatılmış ve genel manada İslam'ın gelişiminin asıl sebebi bu savaflara dayandırılmıştır. “*Muhammed her şeyden çok daima askeri hareket ve faaliyete önem vererek İslam kudret ve nüfuzunu yaymaya ve kökleştirmeye çalıştı.*” (TTTH, 1931c, s.103) İslamiyet'in gelişiminde savaşların ön planda tutulmasının yanında ekonomik menfaatlerin de önemli olduğu şu cümlelerle vurgulanmıştır.

Mekke zapt edildikten ve Kâbe'deki putlar parçalandıktan sonra da yıllık haccın müşrikler tarafından da eski müşriklik adetleri dairesinde yapılmasına izin verildi. Onun için Müslümanlarla müşrikler aynı zamanda hacceder ve aynı şenliklere katılırlardı. Bundan anlıyoruz ki o zaman hac, dini maksatla yapılan bir toplantıdan çok, her yıl kurulan büyük bir panayırıdır (TTTH, 1931c, s.109).

Mekke'nin Müslümanlar tarafından alınması fethetme olarak değil zapt etme olarak anlatılmıştır. Ayrıca Müslümanların ekonomik çekincelerle müşrikler ile birlikte müşrik adetleriyle hac yapıldığı, sırf menfaatlerinden dolayı kendi inançlarına aykırı hareket edildiği bilgisinin de teorik olarak gerçeği yansıtmadığı söylenebilir. Zira Mekke'nin fethinden hemen sonra hicretin 9. yılında müşriklerin Kâbe'ye girmeleri yasaklanmış ve o yıldan sonra bir daha Mescidi Harama girememişlerdir. “Ey iman edenler! Bilin ki Allah'a ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah size dilerse kendi lütfuyla bolluk verir. Allah bilmekte, hikmetle yönetmektedir. (Tevbe, 28)” Hadisenin ders kitabında bu şekilde aktarılmasının satır arasında savaş, siyasi kazanımlar ve ekonomik kazançların inançtan daha önemli olduğu ve Müslümanların menfaatlerine, inançlarından daha fazla bağlı oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır. Sonraki yıllarda okutulan ders kitaplarında bu bilginin tam aksine rastlanmıştır. Veda haccı konusunun işlenmesinin ardından Hz. Peygamberin ölümü 8 Haziran 632 olarak tarihlendirilmiş ve şu sözlerle tasvir edilmiştir.

Muhammed hastalığı şiddetlendikten sonra karılarından Ayşe'nin odasına yattı ve namazda İslam cemaatine imamlık etmesi için Ebubekir'e emir vermişti. Muhammed'in öldüğü haberi şehirde büyük bir hayret uyandırdı Bazıları buna inanmak istemiyordu. Ebubekir odaya girdi. Naaşa yaklaşarak pelerinin bir köşesini kaldırdı, Muhammedin yüzünü öptükten sonra tekrar pelerininle örtterek odadan çıktı (TTTH, 1931c, s.113).

Kitabın bütününde Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili anlatılanların çoğunun şüpheli bilgiler olduğu vurgusunu yapan yazarın, Hz. Peygamberin vefatının neredeyse tüm ayrıntılarıyla tasvir etmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Konunun öğretimi herhangi bir görsel materyal ile desteklenmemiştir. Konu işlenirken hazırlık soruları, ünite sonu soruları, okuma parçaları ya da biyografilere yer verilmemiştir.

Orta Okul İçin Tarih 2 (1940)

İslam Tarihi ünitesi içinde “Muhammet” başlığıyla verilen konu, “Hayatı, Ahalinin Hak Dine Davet Edilmesi, Medine’ye Hicret, Kuran ve Vahiy, Medine Dönemi, Muhammed’in Seferleri, Veda Haccı ve Muhammed’in Ölümü” başlıklarıyla anlatılmıştır. Toplamda 165 sayfadan oluşan ders kitabınının 38-77. sayfaları arası İslam tarihi konusuna yer verilmiş, bunun 8 sayfasında Hz. Muhammed konusu anlatılmıştır. Ortaokullar için, bir psikolog olan Ali Haydar Taner tarafından hazırlanmış olan bu kitapta, 1931 yılına ait kitapta kullanılan dil ve üsluptan daha düzeylidir ve kısmen daha bilimsel olduğu söylenebilir. Ayrıca kitap yazarının pedagojik amaçlara daha fazla önem verdiği anlaşılmaktadır. Ortaokul İçin Tarih II adlı kitapta Hz. Muhammed gibi tarihi şahsiyetler üzerinden konuları anlatma çabası, bu tarz bir tarih anlatımının çocuk psikolojisine uygun olduğu görüşünün kabul edildiğine bir işarettir (Ata, 2017). Hz. Peygamber ve İslam büyükleri için herhangi bir tazim ifadesi burada da (Hazret, Hazreti vb.) bulunmamaktadır. Konu anlatılırken, “Hayatı, Hak Dine Daveti, Medine’ye Hicret, Seferleri, Veda Haccı ve Ölümü” başlıklarıyla anlatılmıştır. “570 Tarihinde Mekke’de dünyaya gelmiştir” bilgisine yer verilerek başlanmıştır. “Muhammet 40 yaşına geldiği zaman vatandaşlarını yeni bir dine davete başladı. Muhammed’in davet ettiği bu dine İslam dini denir.” (Taner, 1940, s.42) şeklinde bir tanımlama görülmektedir. 1931 yılına ait kitapta Hz. Peygamberin hicreti “kaçmak” olarak nitelendirilirken burada hicret; “Medineliler Mekkelileri hiç sevmezlerdi. Aralarında derin bir düşmanlık vardı. Mekkelilerin Muhammed’e eziyet ettiklerini görünce onu ve Müslümanları Medine’ye davet ettiler. Onları himaye edeceklerine söz verdiler. Muhammet’te gizlice Mekke’den Kalkıp Medine’ye gitti. Bu vaka miladın 622. Senesine tesadüf eder. Buna hicret denildi” (Taner, 1940, s.43-44) şeklinde anlatılmıştır. Kur’an ve vahiy başlığı altındaki anlatınının 1931 yılında okutulan kitapla benzer olduğu gözlenmiştir. “Muhammet birdenbire Allah’ın Peygamberiyim diyerek ortaya çıkmamıştır. Tenha yerlere çekilerek yıllarca düşünmüştür. Yıllarca süren düşünmeden sonra ayetler okuyarak vatandaşlarını İslam dinine davet etmiştir” (Taner, 1940, s.44). Burada da vahyin ilahi kaynaklı değil beşerî düşünceler sonucu gelişmiş olduğu fikri verilmek istenmiştir. Bu yargıyı destekleyen bir başka yerde “İslam an’anesinde bu ayetlerin Muhammed’e Cebrail adında bir melek vasıtası ile Allah tarafından Vahiy, yani ilham edildiği kabul olunur.” (Taner, 1940, s.44) denilmiştir. Burada verilen ifadelerin gerçekliğinin tartışmalı olduğu, İslam kültüründe bu şekilde kabullenildiği fikri öğrenciye verilmek istenmiştir. Muhammet Medine’de başlığında İslam teşkilatlanmasının teşekkülü anlatılmış, ardından Muhammed’in Seferleri başlığında; Bedir, Hendek, Hayber savaşlarına yer verilirken, Uhud savaşına yer

verilmediği belirlenmiştir. Seferlerin tarihleri başlık kısmında yer almamaktadır. Ayrıca 1931 yılına ait kitapta bulunan, Hayber, Huneyn ve Taif seferlerine bu kitapta yer verilmemiştir. Ayrıca burada seferlerin anlatılması 1931'e ait kitaba oranla daha yüzeysel ve özet mahiyetinde olmuştur, bunun gerekçesinin kitabın ortaokul düzeyinde hazırlanması olduğu düşünülebilir. Mekke'nin Zaptı başlığı altında Mekke'nin fethi şu sözlerle anlatılmıştır.

Mekke Arabistan'ın en mühim bir merkezi ve peygamberin doğduğu ve büyüdüğü yer olması itibarıyla Muhammet, Mekke'yi zapt etmeye karar vermişti. Mekkelilerle daha evvel bir barışlık yapmıştı. Fakat Mekkeliler buna riayet etmediklerinden Muhammet Müslüman olmuş bütün kabileleri Medine'ye davet etti. Nihayet 10,000 kişilik bir ordunun başında Mekke'ye girdi. Kâbe'yi ziyaret etti. Kâbe'deki bütün putları çıkartıp kırdı. Mekkelileri affettiğini bildirdi (Taner, 1940, s.47).

Yukarıdaki ifadelerde Mekke'nin Müslümanlar tarafından alınması "zapt edilmek" olarak anlatılmıştır. Veda haccı bahsinde 1931 yılına ait kitaba zıt olarak, "*Hicretin dokuzuncu senesinde Muhammet hiçbir müşrikin Kâbe'yi ziyaret edemeyeceğini ilan etti*" (Taner, 1940, s.48) denilmiştir. Muhammed'in ölümü başlığında; "*Hastalığı gittikçe şiddetlendi. Karısı Ayşe'nin odasına yattı. Muhammet nihayet, hicretin on birinci yılında Rebiülevvelin on ikinci pazartesi günü (8 Haziran 632) 63 yaşında vefat etti.*" (Taner, 1940, s.48) şeklinde anlatılmıştır. 1931 yılında basılan kitaba göre konular daha özet mahiyetinde aktarılmıştır. Dil daha açık anlaşılır olup yeni kavramlar ve kelimeler öğrenciler için kısa da olsa açıklanmıştır. Konunun anlatımında bazı renksiz görsellerden yararlanılmıştır.

Ortaçağ Tarihi (1942)

Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun, Enver Ziya Karal'dan oluşan tarih profesörleri tarafından liselerin ikinci sınıflarında okutulmak üzere hazırlanan Orta Çağ Tarihi adlı ders kitabı, toplamda 139 sayfadan oluşmaktadır. 27.-57. sayfalar arası İslam tarihi konularına yer verilmiştir. Bunun 4 sayfasını Hz. Muhammed Dönemi oluşturmaktadır. "Hz Muhammed Devri ve Müslümanlık" başlığında Hz. peygamber "*Müslümanlığın Kurucusu olan Hazreti Muhammed*" olarak tanıtılmıştır. Bu kitapta peygamber için bir saygı ifadesi olarak hazret ifadesi kullanılmıştır. Erdemli ve üstün ahlaki özelliklere sahip olduğundan şu sözlerle bahsedilmiştir. "*Sözüne sadık, akıllı, yüksek bir insan olarak göze çarpıyordu. Kureyşliler içinde Muhammed-ül Emin diye ün almıştı.*" Vahiy başlığı altında ise şu ifadeler yer verilmiştir "*Çok defa Mekke yakınında bir dağdaki mağaraya çekilir, düşünceye dalar. Bir gece bu mağarada ne olduğunu anlamadığı sesler duydu. Müslüman inancına göre Allah, ona, Cebrail ile Kur'anın ayetlerini gönderiyordu ki buna vahiy denirdi.*" (Cansel, Baysun & Karal, 1942,

s.29) ifadelerinde “Müslüman inancına göre” denilerek mesafeli bir tutum ortaya konmuştur. “Dine Çağrı” başlığı altında, diğer kitap içeriklerinden farklı olarak Habeşistan’a hicretten bahsedilmiştir. Hicret başlığı altında “*Peygamber de Mekkelilerin artık dayanılmaz bir hal alan kötülükleri karşısında Yesrib’e göç etmeyi doğru gördü. Miladi 622 yılında Mekke’den ayrılarak Yesrib’e gitti.*” (Cansel vd., 1942, s.29) Medine için Yesrib ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca önceki kitaplarda hitap şekli Muhammed iken burada “Peygamber” hitabının kullanıldığı gözlemlenmiştir. “Peygamberin Muharebeleri” başlığı altında; Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye Barışı, Hayber Seferi, Mekkenin Zaptı, Huneyn, Taif, Tebük Seferlerine yer verilmiştir.1931 yılında basılan Tarih 2 kitabına oranla Peygamberin Seferleri konusu daha yüzeysel ve özet mahiyetinde işlenmiş gereksiz detaylardan kaçınılmış daha anlaşılır ve net olması sağlanmıştır. Bedir, Uhud, Hendek için tarih verilirken, Hayber seferi, Taif ve Tebük seferlerine ait tarihlerin verilmediği tespit edilmiştir. “Peygamberin Son Zamanları” başlığında; veda haccını yaptıktan sonra Medine’ye döndüğü ve hastalandığı, “*8 Haziran 632 tarihinde 63 yaşında hayata gözlerini yumdu.*” (Cansel vd., 1942, s.32) şeklinde bahsedilmiştir. Kitap genel manada özet mahiyetinde anlatılan konulardan oluşmuştur. Fazla tafsilatlı bilgiye yer verilmemiştir. Liselerin ikinci sınıfında okutulduğu düşünüldüğünde dil açık ve anlaşılırdır. Herhangi bir görsele yer verilmemiştir.

Ortaçağ Tarihi (1952)

Ekrem İnal ve Nurettin Ormancı tarafından liselerin ikinci sınıfında okutulmak üzere hazırlanan Orta Çağ Tarihi adlı ders kitabı, toplamda 228 sayfadan oluşmaktadır. 42-109. sayfalar arası İslam tarihi konularının öğretimine yer verilmiştir. Bunun 12 sayfalık kısmı Hz. Muhammed Dönemine ayrılmıştır. “Hazreti Muhammed ve Hayatı” başlığında, doğuşu ve peygamberlikten önceki hayatına detaylı şekilde yer verildiği görülmektedir. Çocukluğu bahsinde diğer kitaplardan farklı olarak, çöl hayatına alışması ve hicaz Arapçası öğrenmesi için sütanneye verildiğinden bahsedilmektedir. “Hz. Muhammed’in Peygamber Olması” başlığı altında diğer kitaplardan farklı olarak “*Her yıl ailesi ile beraber şehirden üç mil uzaklıkta olan Hira dağına çekilirdi.*” (İnal & Ormancı, 1952, s.48) ifadesine yer verilmiş, burada “ailesi ile beraber” kavramı geçerken diğer kitaplarda bu bilgiden bahsedilmemiştir. Hz. Muhammed’in Peygamber Olması başlığında “*İslam tarihçileri, Hz Muhammedin Hira dağındaki mağrada kırk yaşında kendisine Allah’tan vahiy geldiğini yazarlar.*” (İnal & Ormancı, 1952, s.48-49) şeklinde nakilci bir üslup benimsendiği gözlenmiştir. Hz. Ömer’in Müslüman oluşu bahsine de burada yer verilmiş ve “*Ömer Müslümanlığa girenlerin kırkıncısıdır.*” şeklinde bir bilgiye yer

verilmiştir. Diğer ders kitaplarından farklı olarak “Müslümanlığın Esasları” başlığı altında iman ve ibadet esasları maddeler hâlinde anlatılmış İslam’ın temel prensiplerinden bahsedilmiştir. Hicret başlığında; Hz. Peygamberin hicreti anlatılırken diğer kitaplardan farklı olarak, Ebu Eyüp adı ile anılan ve İstanbul’da mezarı bulunan sahabenin evinde misafir olduğundan bahsedilmiştir. “*Miladi 16 Temmuz 622 yılına tesadüf eden olay Hz. Ömer devrinde yapılan hicri takvimin başıdır*” (İnal & Ormancı, 1952, s.61) bilgilerine yer verilmiştir. Hz. Muhammed’in Savaşları başlığında; Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye Barışı, Hayber seferleri detaylarıyla anlatılmış, bu savaşlara ait tarihler ve ordulara ait sayısal ifadelere yer verilmiştir. Bu kitapta ilk kez Mekke’nin Zaptı yerine Mekke’nin Fethi ifadesi dikkat çekmektedir. Huneyn Savaşı, Taif’in Kuşatılması ve Tebuk Seferi anlatılmıştır. Son bahiste Veda Haccı ve Hz. Peygamberin ölümü başlığıyla anlatılmıştır. 1942 yılında basılan Ortaçağ Tarihi adlı kitaba kıyasla daha tafsilatlıdır. Konu genellikle önemli siyasi gelişmeler üzerinden anlatılmıştır. Yazarın ifadelerindeki saygılı ifade, önceki kitaplara göre gözle görülür şekilde hissedilmiştir. Bu durumun, dönemin siyasal iktidar değişimi dolayısıyla Demokrat Parti Dönemi eğitim politikasındaki değişimle alakalı olduğu da düşünülmektedir. Lise ikinci sınıf düzeyinde okutulduğu düşünüldüğünde kitaptaki ifadeler açık ve anlaşılır olmakla birlikte kullanılan bazı teknik terimler parantez içerisinde açıklanmıştır. Konunun anlatılmasında, renksiz resimlerden ve haritalardan da faydalanılmıştır.

Ortaokullar İçin Tarih 2 (1954)

Faik Reşit Unat ve Kâmil Su tarafından ortaokulların ikinci sınıfında okutulmak üzere hazırlanan tarih ders kitabı, toplamda 130 sayfadan oluşmaktadır. 38-64. sayfalar arası İslam tarihi konularının öğretimine yer verilmiş, bunun 4 sayfalık kısmı Hz. Muhammed Dönemine ayrılmıştır. Hz. Muhammed, Hayatı ve Önemli Savaşları başlığında konuya yer verilmiş, başlık kısmında “Hazret” ifadesine yer verilirken içerik kısmında yer verilmemiştir. Çocukluğu ve gençliği kısaca anlatılmıştır. Peygamberlik bahsi için “*Her yıl ramazan ayında Hira dağına çekilip insanlık için en doğru olacak dinin esaslarını derin derin düşünürdü. Kırk yaşına geldiği zaman bu düşüncelerini karısına açtı ve Cebrail’i nasıl gördüğünü anlattı.*” (Unat & Su, 1954, s.40) ifadelerine yer vermiş satır arasında dinin uzun düşünceler, sonucu ihtiva ettiği fikri de paylaşılmıştır. Ayrıca “Cebrail” kavramına yer verilmiş ancak bu kavram için herhangi bir açıklamada bulunulmamıştır. Fakat kitabın sonundaki sözlük kısmında kavram açıklanmıştır. Muhammed’in önemli savaşları bahsinde Bedir, Uhud, Hendek Savaşlarına ve Mekke’nin Fethine yer verilmiş, detaylara girilmeden özet şeklinde anlatılmıştır. Uhud Savaşının tarihine

yer verilmemiştir. “Muhammed’in Ölümü” başlığı kısmında Veda Haccı’nın ardından hastalandığı 632 yılında 63 yaşında vefat ettiği anlatılmıştır. Kitabın Ortaokullar için yazıldığı düşünüldüğünde konu, anlaşılır ve sade bir anlatımla anlatılmıştır.

Tarih Ortaokul 2 (1958)

Hilmi Oran tarafından ortaokulların ikinci sınıfında okutulmak üzere hazırlanan tarih ders kitabı, toplamda 182 sayfadan oluşmaktadır. 52-86. sayfalar arası İslam tarihi konularının öğretimine yer verilmiş bunun 10 sayfalık kısmı Hz. Muhammed Dönemine ayrılmıştır. Hz. “Muhammed’in Hayatı” başlığında; 570 tarihinde doğduğuna, ailesi, çocukluğu ve gençliğine ait bilgilere kısaca değinilmiştir. Hz Peygamberin doğum tarihi olan 571 yılı yerine, 570 yılının verilmesinin bir kronoloji hatası olduğu düşünülmektedir. “*Zeki, doğru sözlü, namuslu ve güvenilir*” olarak bahsedilmiştir. “Peygamberliği ve Müslümanlık” başlığında; “*Gaibten bir ses geldi ve Cebrail adlı bir melek, ona Tanrı’nın buyruklarını bildirmeğe başladı ki, bu olaya vahiy denilmektedir. Muhammed, bu vahiyle peygamber seçilmiş oluyordu.*” (Oran, 1958, s.55) şeklinde bahsedilmiş ve burada geçen İslamlık, İman, Kuran, İbadet kavramları açıklanmıştır. Hicret bahsinde “Ensar ve Muhacir” kavramlarının açıklamasına yer verilmiştir. “Hazreti Muhammed’in Önemli Savaşları” başlığında; Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye Barışı, Hayber’in Fethi, Mekke’nin Zaptı, Taif Seferi ve Tebuk Seferi’ne yer verilmiştir. Savaşlar konusu işlenirken “fetih” kavramı yerine “zapt” kavramı kullanılmıştır. Seferlerin tümüne ait tarihler düşülmüş, özet bilgiler şeklinde aktarılmış fazla teferruata yer verilmemiştir. Son kısımda “Veda Haccı ve Ölümü” başlığı ile anlatılmıştır. Kitabın dili açık ve anlaşılırdır. Konu anlatılırken renksiz fotoğraflara haritalara ve zaman şeridine yer verilmiştir. Ayrıca ünite sonu soruları ve okuma parçasıyla anlatım güçlendirilmiştir.

Tarih Lise 2 (1961)

Niyazi Akşit tarafından Sanat Okulları ve Ortaokulların ikinci sınıfında okutulmak üzere hazırlanan tarih ders kitabı, toplamda 152 sayfadan oluşmaktadır. 38-69. sayfalar arası İslam tarihi Konularının öğretimine yer verilmiş bunun 8 sayfalık kısmı Hz. Muhammed Dönemine ayrılmıştır. Hazreti Muhammed ve Müslümanlık başlığında; “İslam dininin kurucusu” olarak bahsedilmiş, 571 olan doğum tarihi 570 olarak aktarılmıştır. 570 tarihinde Mekke’de doğduğu ailesi, çocukluğu ve gençlik yıllarına ait bilgilere yer verilmiştir. “*Öksüz ve fakir olmasına rağmen doğruluktan ayrılmadı. Kureyşliler arasında çok namuslu bir insan olarak tanındı. Bu yüzden kendisine Muhammed-ül Emin denildi.*” (Akşit & Oktay, 1961, s.40) şeklinde

bahsedilmiştir. “Peygamber Olması” başlığında; *“Bütün arzusu insanlığı fenalıktan kurtarmaktı. 40 yaşına geldiğinde peygamber olduğuna inandı”* cümleleriyle asıl amacının insanları kurtarmak olduğu ve bu iyi niyet sebebiyle kendisini peygamberliğe inandırdığı mesajı verilmek istenmiş, akabinde Cebrail, Vahiy, Müslümanlık kavramları açıklanmıştır. Sonrasında Hicret bahsine kısaca değinilmiş ardından “Hz. Muhammed’in Savaşları” başlığında herhangi bir alt başlığa yer verilmemiş, kısa özet şeklinde seferlerden bahsedilmiştir. “Son zamanları ve Ölümü” başlığında *“632 yılında 63 yaşında iken öldü”* bilgisine yer verilmiştir. Son kısımda Hz. Peygamberin getirdiği ahlaki değerler övülmüş öğrenciler tarafından kazanılması istenmiştir. Ünite sonunda Hz. Peygambere ait bazı hadislerle yer verilmiştir. Konular özet mahiyetinde anlatılmış detaylara fazla yer verilmemiştir. Dil açık ve anlaşılırdır. Konu anlatılırken renksiz fotoğraf ve haritalardan yararlanılmıştır. Ayrıca anlatımı desteklemek için ünite sonu sorularına ve Hz. Peygambere ait güzel sözlere yer verilmiştir.

Testli ve Atlı Tarih Ortaokul 2 (1966)

Himmet Akın ve Mustafa Çağatay Uluçay tarafından ortaokulların ikinci sınıfında okutulmak için hazırlanan tarih ders kitabı, toplamda 163 sayfadan oluşmaktadır. 46-81. sayfalar arası İslam tarihi konularının öğretimine yer verilmiş bunun 6 sayfalık kısmı Hz. Muhammed Dönemine ayrılmıştır. Konu “Hazreti Muhammed’in Hayatı ve Önemli Savaşları” başlığıyla anlatılmış 570 tarihinde doğduğu, ailesi, çocukluğu ve gençliğine ait bilgilere yer verilmiştir. Peygamber oluşuna dair *“Allah tarafından Cebrail adlı bir melek kendisine Peygamber olduğunu bildirdi”* (Akın & Uluçay, 1966, s.50) ifadeleri verilmiş vahiy, kuran, İslam kavramlarına ve İslam Dininin esaslarına yer verilmiştir. Ardından Medine’ye hicret anlatılmış ve Peygamberin Önemli Savaşları başlığına yer verilmiştir. Bedir, Uhud, Hendek, Mekke’nin Fethi ve Tebük Seferlerinden kısaca bahsedilmiştir. Ayrılık Haccı ve Ölümü başlığında 632 yılında 63 yaşındayken vefat ettiği bilgisine yer verilmiş *“O insanlığa yalnız bir din getirmekle kalmadı, aynı zamanda kuvvetli bir devlet kurdu. Kurduğu İslam Devletinin temelleri üzerine sonraları İslam uygarlığının nasıl geliştiğini de ayrıca göreceksiniz”* (Akın & Uluçay, 1966, s.54) denerek İslam uygarlığı vurgusu yapılmıştır. Ünite sonunda Hz. Peygambere ait önemli sözlere yer verilmiştir. Basit ve sade bir anlatım kullanılmış, kitabın genelinde renksiz çizim resim ve haritalara sıkça yer verilirken Hz. Peygamber Dönemine ait görsel kullanılmamıştır. Anlatımın güçlendirilmesi için ünite sonu sorularına ve okuma metnine yer verilmiştir.

Ortaokullar İçin Tarih 2 (1967)

Niyazi Akşit tarafından ortaokulların ikinci sınıfında okutulmak için hazırlanan tarih ders kitabı, toplamda 161 sayfadan oluşmaktadır. 42-72. sayfalar arası İslam tarihi konularının öğretimine yer verilmiş bunun 7 sayfalık kısmı Hz. Muhammed Dönemine ayrılmıştır. Hazreti Muhammed ve Müslümanlık başlığında; 570 tarihinde Mekke’de doğduğu ailesi, çocukluğu ve gençlik yıllarına yer verilmiştir. Peygamberliği başlığında; *“40 yaşına geldiği zaman peygamber oldu. Cebrail adlı bir melek ona Allah’ın emirlerini (ayetleri) getiriyordu. Vahiy denilen bu olay peygamberin ölümüne kadar devam etti.”* (Akşit, 1967, s.47) ifadelerine yer verilmiş, *“İslam Dininin Esasları”* başlığında iman ve ibadet esasları maddeler hâlinde sayılmıştır. 622 tarihinde Hicret bahsine yer verilmiş ensar ve muhacir kavramları açıklamıştır. Hz. Muhammed’in Savaşları başlığında, kısaca seferlere yer verilmiştir. *“Son Zamanları”* başlığında ise 632 yılında vefatı ve Hz. Peygambere dair önemli bilgilere yer verilmiştir.

Hz. Muhammed dünyanın en büyük dinlerinden birini kurmuştur. İnsanlar arasında hiçbir fark gözetmemiş Allah nazarında herkesin eşit olduğunu ilan etmiştir. Kendisi büyük bir ahlak adamıdır. Kızların diri diri gömülmesini, yalan söylemeyi hasedi, kini, hırsızlığı, kibiri, kötülüğü, içkiyi ve kumarı yasak etmiştir. Aynı zamanda değerli bir komutan ve mükemmel bir devlet adamıdır Dağınık Arap kabilelerinden güçlü bir devlet kurmuştur (Akşit, 1967, s.50-51).

Buradaki ifadelerden yaşadığı dönemin ve toplumun pek çok olumsuz anlayışı ve uygulamasına rağmen getirdiği değerler ve ahlak ilkeleri sayesinde toplumu dönüştürmüş hem sosyal hem siyasal bir yeni düzen getirdiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamberin ahlaki öğretileri öğrencilere kazandırılmak istenmiş, onun örnek yaşamının ve prensiplerinin öğrencilerin zihninde yer etmesi istenmiştir. Ayrıca ünite sonunda yer verilen bazı hadisler de bunu desteklemektedir. Konu anlatılırken renksiz fotoğraflardan yararlanılmıştır. Konunun pekişmesi için ünite sonunda bir özet metnine yer verilmiş, açıklayıcı ve tamamlayıcı sorulara tamamlanmıştır.

Tarih Lise 2 (1969)

Emin Oktay tarafından liselerin ikinci sınıfında okutulmak için hazırlanan tarih ders kitabı, toplamda 296 sayfadan oluşmaktadır. 53-173. sayfalar arası İslam tarihi konularının öğretimine yer verilmiş bunun 10 sayfalık kısmı Hz. Muhammed dönemine ayrılmıştır. Hazreti Muhammed’in hayatı başlığı altında, konunun işlenmesi şeklinde bir ön bilgi ve hazırlık sorularına yer verilmiş, ardından konunun detaylarını inceleme ve araştırma için başvurulması gereken kaynakların listesine yer verilmiştir. Doğuşu ve Peygamberlikten Önceki Hayatı

konusu anlatılmış ardından Peygamber Olması başlığında ilk vahyin gelişinden bahsedilmiştir. “Bir gün mağarada ibadet ile meşgulken kendisine Cebrail adlı melek göründü ve Kuran’ın ilk ayetlerini getirdi.” ardından “İlk Müslüman Olanlar” başlığında “*Kendisine ilk inanan karısı Hatice, sonra dostu Hz Ebubekir, kölelikten azat ettiği Zeyd, amcasının oğlu Hz Ali daha sonra Hz. Osman iman ettiler.*” (Oktay, 1969, s.62). İslam Dini ve Esasları başlığında iman ve inanç esasları maddeler hâlinde sıralanmıştır. Hicret bahsinden sonra “Seferleri” başlığıyla on üç alt başlık hâlinde savaşları kısaca anlatılmıştır. “Veda Haccı ve Ölümü” başlığında konu sonlandırılmış farklı olarak şu ifadelerle yer verilmiştir. “*Hz Muhammedin defnedildiği yer bugün Medine’nin en güzel yeridir ve adına Ravza-i Mutahhare denir.*” (Oktay, 1969, s.70). Konunun pekiştirilmesi için tamamlayıcı bilgiler ve değerlendirme sorularına yer verilmiştir. Görsel unsurlardan yararlanılmamıştır.

Tarih Lise 2 (1977)

İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman tarafından liselerin ikinci sınıfında okutulmak için hazırlanan tarih ders kitabı, toplamda 222 sayfadan oluşmaktadır. 1-35. sayfalar arası İslam tarihi konularının öğretimine yer verilmiş bunun 13 sayfalık kısmı Hz. Muhammed Dönemine ayrılmıştır. “Hz Muhammed’in Doğumu ve Gençliği” başlığında, “571’de Mekke’de doğdu” bilgisine yer verilmiştir. Diğer kitaplarda bu tarih 570 olarak geçmektedir. “*kimseyi incitmez, doğruluktan ayrılmaz, yalan söylediği görülmemiştir.*” ifadeleriyle anlatılmıştır.

Ramazan ayının 27. gecesini, Hıradaki mağarada iken nurdan bir varlık (Cebrail) kendisine seslendi. Vahyin başlangıcı bu olaydır. Hz. Muhammed’in anlattığına göre, Cebrail Onu üç kere kuvvetle sıkıştırmış ve okumasını söylemişti. Hz. Muhammed okuma bilmediğini söyleyince, Cebrail demişti ki: “Rabbinin adı ile oku... O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku... Senin Rabbin niyetsiz kerem sahibidir... İnsana bilmediği şeyleri öğretti...(El A’lak Suresi) (Kafesoğlu & Deliorman, 1977, s.4).

İncelenen diğer kitaplardan farklı olarak ilk vahyin geldiği zamanı ve ilk gelen ayetlerin içeriği aktarılmıştır. Ardından ilk Müslümanların kimler olduğu anlatılmış İslamlık başlığı altında iman ve inanç esasları maddeler hâlinde sayılmıştır. Hicret başlığından sonra Hz. Peygamberin Savaşları konusuna yer verilmiş seferler başlıklar hâlinde anlatılmıştır. Son kısımda Veda Haccı’ndan bahsedilmiş Hz. Peygamberin Veda Hutbesi’nden bazı sözlerine yer verilmiştir. Konu içinde herhangi bir görsel unsura rastlanmamış konu sonunda ünite sonu sorularına yer verilmiştir. Genel manada dil açık ve anlaşılırdır. Konular özet mahiyetinde işlenmiş detaylara fazla yer verilmemiştir.

Sonuç ve Öneriler

Hız. Muhammed sadece tarihsel bir kişilik değil, aynı zamanda İslam dininin peygamberidir. Onun yaşamının genç kuşaklara doğru şekilde anlatılması da hiç kuşkusuz büyük önem arz etmektedir. Cumhuriyet Döneminde ortaokul ve lise düzeyinde öğrencilere okutulan ders kitapları incelendiğinde Hız. Muhammed anlatısının, dönemin tarihsel ve siyasi şartlarından etkilendiği saptanmıştır. Erken dönem ders kitaplarında Hız. Muhammed'e yönelik metinlerde yazarların İslam dininin temel değerlerinin aktarımında aşağılayıcı ifadeler de yer verdikleri gözlemlenmiştir (Akbaba, 2015). Bu bağlamda, erken dönemde daha ideolojik bir dil kullanıldığı ve buna bağlı olarak bilimsellikten uzaklaşıldığı gözlenirken, 1950 sonrasında okutulan tarih ders kitaplarında daha düzeyli ve bilimsel bir dil kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu gibi yaklaşımların dönemin siyasi ve ideolojik tercihleri ile paralel olarak laik bir toplumsal kimlik inşa etmek amaçlandığı söylenebilir (Yıldırım & Şimşek, 2015). Ancak 1950 sonrası bu geçişin net çizgilerle ayrılması zordur. Zira 1950 sonrası bazı ders kitaplarında da bu söylem kısmen devam etmiştir. İncelenen kitaplarda Hız. Muhammed'in hayatı ile ilgili konular belli bir kalıp takip edilerek anlatılmış ve bu kalıp, erken dönemden itibaren değişiklik göstermemiştir. Hız. Peygamberin hayatı anlatılırken, ağırlıklı olarak siyasi olaylar tarihi üzerinden bir anlatım yapılmıştır. En fazla yer verilen konunun Hız. Peygamberin savaşlarının tarihi olduğu tespit edilmiştir. Kitapların genelinde anlatım tarzı olarak rivayet edici bir üslup benimsenmiştir. Erken dönem kitaplarında her ne kadar Hız. Peygamberin yaşamına ait bilgiler güvenilir bulunmasa da Hız. Peygamberin ahlaki yönü öğrencilere değer aktarımı olarak öğretilmeye çalışılmıştır. Ortaokul ve liseler için hazırlanan kitaplar arasında pedagojik düzeye uygunluk açısından farklılıklar vardır. Ortaokullar için hazırlanan kitaplarda konular daha sade ve yüzeysel anlatılmıştır. Hız. Muhammed'in peygamberliğine dair anlatımlar soyut kavramlara (vahiy, Cebrail, nüzul vb.) yer verilerek yapılmıştır, ancak bu kavramların ortaokul düzeyindeki öğrencilerin soyut kavramları algılama düzeylerine uygun olarak verilir verilmediği tartışmalıdır. Anlatımın desteklenmesi için görsellerden yeterince yararlanılmadığı, yer verilen görsellerin de farklı kitaplarda birbirini tekrar ettiği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak bir insan olmasının yanında, İslam dininin peygamberi olması sebebiyle, Hız. Muhammed'in hayatı Müslümanların dünyayı okuma biçimleri açısından büyük önem teşkil etmektedir. Zira kutsal değerler ve inanç konuları, istismara en açık konulardır. Bu sebeple genç nesillerin zihninde oluşacak Hız. Muhammed tasavvurunun doğru ve sahih bilgiye dayalı olması ve bu bilginin pedagojik amaçlar doğrultusunda aktarılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Hız. Peygamberin hayatını anlatan tarih ders kitapları öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyleri ve

inanç hassasiyetleri planlanarak hazırlanmalıdır. Konunun içeriği düşünüldüğünde, yer verilen soyut kavramların öğrencinin yaş düzeyine ve algı seviyesine uygun şekilde aktarılması gerekmektedir. Hz. Peygamberin yaşamına dair bilgiler aktarılırken dönemin tarihsel şartları ve sosyolojik yapısı hakkında yeterli bilgi verilmeli ve olaylar arasında sebep sonuç bağlantısı kurulmalıdır. Dönemin tarihsel olayları ve kavramları açıklanırken anakronik ve ahistorik söylemlerden kaçınılmalıdır. Kitaplarda, ilgi çekici ve konuyu somutlaştırıcı görsellerden daha çok faydalanılmalıdır.

Kaynaklar

- Akbaba, B. (2015). Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan günümüze lise tarih ders kitaplarında Türk-Arap ilişkilerinin sunumu ve Arap imajı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 337-356. doi: 10.17152/gefad.86664
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya: Sakarya.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2008). *Kur'an-ı Kerim Meali*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ata, B. (2017). Türkiye’de bir psikolog tarih ders kitabı yazarı oldu: Psikolog Ali Haydar Taner ve ortaokul için tarih- II üzerine. *Turkish History Education Journal*, 6(2), 215-242. doi: 10.17497/tuhed.343074
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demircioğlu, İ. H. (2013). Tarih ders kitabı yazımında yeni yaklaşımlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 38, 119-133.
- Forster, N. (1995). The analysis of company documentation. C.Cassell & G. Symon (Ed.) *Qualitative methods in organizational research: A practical guide* içinde. London: Sage.
- Hayta, N. & Karabağ, Ş.G. (2003). Tarih ders kitapları nasıl analiz edilmelidir? N. Hayta (Ed.), *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* içinde (ss.31-45). Ankara: Nobel.
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. Ankara: Bilgesu.
- Safran, M. (2008). Türkiye’de tarih eğitimi ve öğretimi. Safran, M. & D. Dilek (Yay. Haz.). *21.yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi* içinde (ss. 13-23). İstanbul: Yeni İnsan.

Şahin, M. (2011). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8.b.). Ankara: Seçkin.

Yıldırım, T. & Şimşek, A. (2015). Erken Cumhuriyet dönemi lise tarih ders kitaplarında din anlatısı. *Eğitim ve Bilim*, 40(179). doi: 10.15390 /eb.4246.

Analiz Edilen Kaynaklar

Akın, H. & Uluçay, Ç. (1966). *Testli ve Atlaslı Tarih Ortaokul II*. İstanbul: İnkılap.

Akşit, N. & Oktay, E. (1961). *Tarih Lise II*. İstanbul: Milli Eğitim.

Akşit, N. (1967). *Ortaokullar için Tarih II*. İstanbul: Ders Kitapları.

Cansel, A. M., Baysun, C. & Karal, E. Z. (1962). *Ortaçağ Tarihi*. Ankara: Maarif Vekâleti.

İnal, E. & Ormancı, N. (1952). *Ortaçağ Tarihi*. İstanbul: Ders Kitapları.

Kafesoğlu, İ. & Deliorman, A. (1977). *Tarih Lise II*. Ankara: Milli Eğitim.

Oktay, E. (1969). *Tarih Lise II*. İstanbul: Atlas.

Oran, H. (1958). *Ortaokul İçin Tarih II*. İstanbul: Remzi.

Taner, A.H. (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*. İstanbul: Maarif.

Türk Tarih Tetkiki Heyeti (TTTH). (1931c). *Tarih II: Ortazamanlar*. İstanbul: Devlet.

Unat, F.R. & Su, K. (1954). *Ortaokullar İçin Tarih II*. İstanbul: Kanaat.